КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ПАШКОВ Олексій Михайлович

УДК 02:004.73(09)

АВТОМАТИЗАЦІЯ БІБЛІОТЕК: ІСТОРИКО-БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ (II половина XX – початок XXI ст.)

07.00.08– книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

КИЇВ - 2005

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана у Київському національному університеті культури і мистецтв
Міністерства культури і мистецтв України

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
ЗАГУМЕННА Віра Вікторівна,
Київський національний університет культури і мистецтв, завідувач кафедри бібліотекознавства та інформаційних ресурсів.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
СЛОБОДЯНИК Михайло Семенович,
Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, завідувач кафедри документальних комунікацій

кандидат історичних наук
ЯРОЩУК Валентина Петрівна,
Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека, директор

Провідна установа: Харківська державна академія культури Міністерства культури і мистецтв України, кафедра соціальних комунікацій

Захист відбудеться «15» квітня 2005 р. о 15[30] год. на засіданні спеціалізованої вченої ради **К 26.807.01** у Київському національному університеті культури і мистецтв (01133, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01133, м. Київ, вул. Щорса, 36).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність теми. Для визначення ролі бібліотек у глобальній інформаційній інфраструктурі, яка зароджується, необхідно проаналізувати досягнення і прорахунки минулого, дослідити й відтворити цілісну картину розвитку інформаційних технологій, що застосовуються у бібліотеках. За останні тридцять років інформаційні технології в бібліотеках все більше використовуються не тільки для керування внутрішніми бібліотечними операціями, але й для організації доступу до інформації в її різних формах і місцях зберігання. Нове технологічне середовище дає можливість бібліотекам обслуговувати як локальних відвідувачів, так і глобальних - віддалених користувачів, які отримують доступ до фондів бібліотеки через зовнішні комп'ютерні мережі. Важливо відтворити й дослідити історичне підґрунтя для об'єднання зусиль бібліотек, що діють у країнах з різними традиціями бібліотечного обслуговування та професійної діяльності, відмінною історією використання інформаційних технологій на основі автоматизації. Ці проблеми особливо актуальні для України, яка визначила своїм пріоритетом створення необхідних умов для забезпечення громадян і суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій. У програмі розвитку культури до 2007 р., затвердженій урядом України 2003 р., поставлено завдання підключити публічні бібліотеки до мережі Інтернет, створити на базі бібліотек центри, що надають населенню доступ до інформації, розробити бібліотечні стандарти, необхідні для застосування комп'ютерних технологій, широко впроваджувати корпоративну каталогізацію.

Окремі аспекти історії автоматизації бібліотек висвітлені в роботах американських дослідників К. Боргман, К. Лінча, Р. Хейса, російських вчених А. Віслого, Ф. Воройського, М. Гончарова, Н. Кальонова, Я. Шрайберга. Для дослідження історії комп'ютеризації бібліотек особливе значення мають праці українських науковців В. Ільганаєвої, Л. Костенка, Т. Павлуші, М. Сенченка, М. Слободяника, Л. Філіпової. Однак, незважаючи на часткове висвітлення певних аспектів проблеми у наукових і практичних працях, узагальнюючого дослідження історії автоматизації бібліотек не існує, що і викликало необхідність його проведення. Вивчення та узагальнення теоретичних розробок і практичного досвіду бібліотечної автоматизації в різні періоди та в різних регіонах є важливою умовою наукового прогнозування розвитку бібліотечної справи в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане у відповідності з основними напрямами Державної програми інформатизації. Програми розвитку культури на період до 2007 р. (розділ "Модернізація закладів культури"), а також із загальною концепцією наукової діяльності Київського національного університету культури і мистецтв, комплексною науковою темою кафедри бібліотекознавства та інформаційних ресурсів "Бібліотекознавство історія, сучасний стан та перспективи розвитку».

Мета дисертаційної роботи - дослідити історико-бібліотекознавчі аспекти та тенденції розвитку автоматизації бібліотек у різних країнах світу, в тому числі в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі **завдання:**

- проаналізувати стан наукового вивчення проблеми та джерельної бази дослідження;
- визначити історичну специфіку процесів автоматизації бібліотек, її зумовленість соціальними, економічними, технологічними та іншими факторами;
- виявити вплив автоматизації на соціальні функції бібліотек;
- охарактеризувати основні етапи та напрямки автоматизації бібліотечної діяльності в зарубіжних країнах;
- обґрунтувати тенденції автоматизації книгозбірень в Україні.

Об'єктом дослідження є розвиток автоматизації бібліотек.

Предмет дослідження – тенденції розвитку автоматизації зарубіжних і вітчизняних бібліотек і вплив автоматизації на еволюцію соціальних функцій бібліотеки.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження здійснювалося на основі принципів історизму, наукової об'єктивності та системності при висвітленні історичних фактів і явищ. Використана система загальнонаукових та історичних методів, зокрема методи виявлення, вивчення, пояснення, аналізу та синтезу, порівняльний і проблемно-хронологічний методи тощо. Методика дослідження була підпорядкована необхідності вирішення поставлених у дисертації завдань.

Хронологічні межі дослідження – друга половина XX – початок XXI століття – зумовлені тим, що в цей історичний період на основі використання ЕОМ (мейнфреймів) і персональних комп'ютерів у різних країнах світу з'являються перші спроби практичної комп'ютеризації окремих напрямів бібліотечної роботи, розробляються теоретичні моделі цієї діяльності, а також відбувається інтенсивний розвиток інтегрованих бібліотечних систем, спрямованих на комплексну автоматизацію бібліотечної діяльності.

Джерельну базу дослідження становлять документи з поточних архівів Національної парламентської бібліотеки України, універсальних обласних наукових бібліотек (Кіровоградської, Херсонської, Вінницької), Тернопільської обласної бібліотеки для молоді, Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки міста Києва, Центральної бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих Миколаєва, спеціальних бібліотек - Харківського національного університету, Київського національного технічного університету "Київський політехнічний інститут", Національної академії "Києво-Могилянська академія", а також електронного архіву університету Лос-Анджелеса (США). Важливим джерелом є відомості, опубліковані на сторінках вітчизняної та зарубіжної спеціальної літератури, зокрема періодичних видань, довідкової літератури. Залучалися до

вивчення статистичні матеріали й аналітичні довідки Міністерства культури та мистецтв України. Опрацьовувалися також матеріали з Інтернету – веб-сторінки бібліотек, електронні публікації тощо.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому:

- на широкому історичному тлі відтворено розвиток автоматизації бібліотек як фактору їхньої модернізації та трансформації, вперше комплексно досліджено процеси автоматизації книгозбірень в історико-бібліотекознавчому аспекті;
- введено до наукового обігу новий фактичний матеріал про історію автоматизації бібліотек, значна частина якого представлена іноземними мовами та в електронному форматі, що дозволяє розширити фактологічну базу українського бібліотекознавства;
- визначено й обґрунтовано основні етапи та напрямки автоматизації книгозбірень у різних країнах світу;
- виявлено головні ознаки та тенденції розвитку комп'ютеризації бібліотек на кожному етапі;
- уточнені соціальні функції бібліотек з огляду на вплив процесів автоматизації на їхню діяльність;
- обґрунтовано можливості використання зарубіжного досвіду для вдосконалення автоматизації книгозбірень України.

Практичне значення дослідження визначається тим, що отримані результати дають підґрунтя для ефективного впровадження автоматизації бібліотечної діяльності в Україні.

Представлені в дисертаційній роботі матеріали, положення і висновки застосовуються у навчальному процесі вищих спеціальних навчальних закладів і системи безперервної бібліотечно-інформаційної освіти, зокрема, Київського національного університету культури і мистецтв при читанні студентам лекцій з курсів «Бібліотекознавство» та «Історія бібліотечної справи». Матеріали, узагальнення та висновки дисертаційного дослідження використано у програмах навчальних курсів системи безперервної освіти бібліотечних працівників "Бібліотеки у сучасному світі: нові вимоги і тенденції" (К., Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв України, 2002 р.) і "Бібліотеки і влада. Розвиток електронного врядування" (К., Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв України, 2002 р.), розроблених дисертантом, у навчально-тематичних планах курсів "Автоматизація інформаційно-бібліотечних процесів. Програмне забезпечення АІБС", "Менеджмент електронних ресурсів" та "Інтернет у публічних бібліотеках (Протокол № 3 засідання кафедри теорії, історії та практики культури ДАКККіМ від 18.10.2004 р.). Вони також можуть бути використані при написанні наукових праць, підручників і навчальних посібників з історії бібліотечної справи та автоматизації бібліотек.

Апробація результатів дослідження. Основні результати і висновки дисертаційної роботи було обговорено на засіданні кафедри бібліотекознавства та

інформаційних ресурсів Київського національного університету культури і мистецтв, оприлюднені на Міжнародній науковій конференції "Інноваційна діяльність - стратегічний напрям розвитку наукових бібліотек" (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Київ, 7-9 жовтня 2003 р.), Науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів і студентів Київського національного університету культури і мистецтв "Соціально-культурна сфера: реалії, проблеми, перспективи" (Київ, 14 квітня 2004 р.). Міжнародній науково-практичній конференції "Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти та практики" (Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, 25 травня 2004 р.), Міжнародній науковій конференції "Бібліотеки та інформаційні ресурси у сучасному світі науки, культури, освіти та бізнесу" (Судак, 7 червня 2004 р.), Міжнародній науковій конференції "Бібліотеки та інформаційні центри в системі наукового супроводу суспільних реформ". (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Київ, 13 жовтня 2004 р.).

Публікації. Матеріали дослідження знайшли відображення в шести одноосібних публікаціях автора, в тому числі у чотирьох, опублікованих у фахових виданнях.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Обсяг дисертації – 154 сторінки основного тексту. Список використаних джерел – 34 сторінки (363 назви, у тому числі 104 – іноземними мовами).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації та її актуальність, визначено об'єкт, предмет, хронологічні межі дослідження, сформульовано мету й завдання, охарактеризовано методи, визначено наукову новизну і практичне значення дисертаційної роботи.

У **першому розділі - «Історіографія та джерельна база дослідження»** - подано визначення базових термінів дисертації, розглянуто стан наукового вивчення теми та здійснено аналіз джерельної бази.

Уточнюються поняття «автоматизація бібліотек», «комп'ютеризація», «механізація», «інформатизація», «інформаційні технології», "комп'юнікація" та інші. Термінологічно обґрунтовуючи поняття «автоматизація бібліотек» як базове для дисертаційного дослідження, автор спирається на аналіз вітчизняних і зарубіжних довідкових видань загального та спеціального характеру, а також монографій і підручників із бібліотечної справи та інформатики. При вивченні та визначенні поняття «автоматизація» були виділені дві важливі характеристики – мета та засоби. Метою автоматизації бібліотек є підвищення продуктивності (ефективності) праці, а засобом - застосування обчислювальної техніки. В дисертації не розглядається історія механізації (заміна ручної праці технічними

засобами) бібліотек, що сягає століть. Дисертаційне дослідження зосереджується на історії запровадження в роботу бібліотек обчислювальної техніки і колі історико-бібліотекознавчих проблем, які постали перед бібліотеками в процесі розвитку автоматизації. Наголошується, що розгляд історії автоматизації книгозбірень неможливий без аналізу розвитку інформаційних технологій і процесів інформатизації.

Історичні тенденції розвитку автоматизації інформаційних процесів і бібліотечної діяльності як фактору, що впливає на трансформацію бібліотек і бібліотечної освіти, розглядаються в окремих монографіях, однак жодна з них не висвітлює ці питання цілісно, у їхній повноті та складності. Так, М. Слободяник у монографії «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій» подає стислий огляд тенденцій автоматизації зарубіжних бібліотек і справедливо підкреслює, що бібліотеки України мають ще незначний досвід практичної роботи у цьому напрямі, тому важливим для осмислення і впровадження в практику досвіду автоматизації, набутого зарубіжними бібліотеками, є історико-порівняльний метод.

В. Ільганаєва в монографії "Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку" досліджує трансформацію професійної діяльності та підкреслює вплив на неї інформаційних технологій, а М. Сенченко в роботі «Библиотеки и компьютеры» висвітлює теоретичні проблеми застосування комп'ютерів у бібліотеках зарубіжних країн і СРСР. Оскільки українські книгозбірні перебували на момент виходу в світ цієї роботи (1990 р.) лише на початковому етапі комп'ютеризації, їхній досвід у роботі М. Сенченка не розглядається.

Завданням автоматизації бібліотек системи АН України та Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) присвячені публікації Л. Костенка, О. Оніщенка, М. Сенченка, М. Слободяника, А. Чекмарьова. Досвід використання Інтернету в українських книгозбірнях і його вплив на окремі ділянки бібліотечної діяльності аналізували Л. Костенко, Т. Павлуша, А.Чекмарьов. Т. Павлуша визначила три складники процесу інформатизації бібліотечної справи - бібліотекознавчий, інформаційно-технологічний і науково-організаційний. У публікаціях В. Загуменної розглядаються проблеми автоматизації інформаційно-бібліографічного забезпечення комплектування фондів наукових бібліотек, вплив комп'ютерних технологій на розвиток інформаційних ресурсів бібліотек України. Досвід автоматизації окремих українських книгозбірень висвітлюється в публікаціях В. Дригайла, І. Левченко, Т. Ярошенко, В. Ярощук.

Проблемам інформатизації та окремим аспектам автоматизації бібліотек присвячені дисертаційні дослідження, що були захищені в Україні. Так, у своїй докторській дисертації Л. Філіпова досліджувала теорію, організацію та технології бібліографічних систем України в інформаційно-комп'ютерному середовищі. Кандидатська дисертація Т. Павлуші була присвячена вдосконаленню бібліотечно-

бібліографічного обслуговування на основі електронних каталогів, а І. Павлуші - аналізові бібліотекознавчих аспектів створення та розвитку електронних бібліотек в Україні. У дисертаційних дослідженнях Аль Тавалбех Серхан Ахмеда та Чен Шзецзіня зроблено спробу аналізу розвитку комп'ютеризації книгозбірень в окремих регіонах світу, зокрема в західній Європі, США, Азії, Африці.

Матеріали науково-практичних конференцій і семінарів, зокрема матеріали міжнародних конференцій у Криму (1993-2004 рр.), конференцій Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій і установ (IFLA), щорічних нарад директорів обласних універсальних наукових бібліотек України, дають можливість простежити тенденції автоматизації окремих книгозбірень та еволюцію напрямів комп'ютеризації бібліотек.

У роботі використано узагальнюючі праці з бібліотекознавства, історії бібліотечної справи, автоматизації бібліотек, порівняльного бібліотекознавства А. Соколова, Ю. Столярова, Я. Шрайберга, К. Тараканова, В. Цуркана та інших. У наукових розвідках цих бібліотекознавців автоматизація розглядається як новий практичний і науковий напрям у бібліотечно-інформаційній галузі. Теоретико-методологічні основи та досвід автоматизації російських і зарубіжних бібліотек у численних монографіях і статтях аналізує Я. Шрайберг. Російські вчені також активно досліджують роль, призначення, основні принципи технології й організації комп'ютерних бібліотечних мереж, їхніх цілей і завдань. Ці проблеми відображені у розвідках А. Віслого, Ф. Воройського, М. Гончарова, Н. Кальонова, Б. Маршака та інших.

Для дослідження історії автоматизації бібліотек особливе значення мали праці та діяльність американських вчених У. Ланкастера та Р. Хейса. Вони стояли біля джерел комп'ютеризації бібліотек, вивчали її вплив на книгозбірню як таку та на її окремі функції. Істотний внесок у дослідження проблем історії автоматизації бібліотечно-інформаційної діяльності належить американській дослідниці С. Боргман, яка здійснила порівняльне дослідження стану автоматизації книгозбірень США, Великої Британії, а також країн Центральної та Східної Європи. У працях К. Лінча аналізуються основні тенденції автоматизації вузівських бібліотек США, починаючи від 60-х років XX ст., з точки зору якісних змін бібліотечно-інформаційної діяльності.

Серед публікацій з питань комп'ютеризації окремих зарубіжних книгозбірень чи певних напрямів автоматизації цінними з огляду на наведені фактичні дані є праці Г. Аврам, які описують історію створення та застосування формату MARC. Історії розвитку Онлайнового комп'ютерного бібліотечного центру (OCLC) присвячені аналітичні довідки цієї корпорації.

Фактичну інформацію щодо запровадження комп'ютерної техніки і програмного забезпечення у бібліотечну сферу різних країн містять роботи Д. Піке (Австралія), С. Перуджинеллі та П. Вестон (Італія), Жу Куаня (Китай), Н. Яцевич (Білорусь), Т. Чхенкелі (Грузія).

Важливим джерелом вивчення історії автоматизації українських книгозбірень стали архівні документи. Опрацювання матеріалів поточних архівів українських книгозбірень дозволило залучити до наукового обігу нову інформацію. Так, у Кіровоградській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Д. І. Чижевського вивчалися документи за 1993-1997 рр., що дало можливість хронологічно простежити і проаналізувати структурні зміни в книгозбірні, викликані комп'ютеризацією, та посадові обов'язки зайнятих у цих процесах фахівців. Ці самі явища відбиті у документах Національної парламентської бібліотеки України, Тернопільської обласної бібліотеки для молоді. Поточні архіви Вінницької обласної універсальної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва дозволили вивчити питання професійної підготовки фахівців до запровадження комп'ютерної техніки, планування цих процесів тощо.

Цінні фактичні дані з огляду на історію автоматизації публічних бібліотек столиці України містить «Програма автоматизації Інформаційно-бібліотечної системи державних масових бібліотек м. Києва» (К., 1996) та інші документи, що зберігаються у поточному архіві Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки міста Києва.

Опрацьовувалися також матеріали поточних архівів університетських бібліотек України - звіти і плани, а також інформаційно-аналітичні матеріали за 1990-2002 рр., зокрема Наукової бібліотеки Харківського національного університету, програми автоматизації та інші документи наукових бібліотек Національного університету «Києво-Могилянська академія», Харківської ветеринарної академії та деяких інших. Автор звертався до поточного архіву Української бібліотечної асоціації для висвітлення її діяльності, дотичної до проблем дисертаційного дослідження. Використано також описи електронного архіву університету Лос-Анджелеса (США), які містять характеристику фонду Р. Хейса – одного з піонерів у галузі бібліотечної автоматизації.

Проведений аналіз свідчить, що спеціальні дослідження з історії автоматизації бібліотек не проводилися. Переважна більшість публікацій лише побіжно торкається питань історії, фактичний матеріал розпорошений у значному масиві опублікованих робіт. В існуючих працях лише фрагментарно розглядалася історія бібліотечної автоматизації, тому актуалізується потреба проведення комплексного вивчення історії та тенденцій розвитку автоматизації бібліотек.

У другому розділі – **«Основні етапи автоматизації бібліотек у зарубіжних країнах»** – розглядаються передумови, особливості та загальні тенденції розвитку автоматизації бібліотек зарубіжних країн, починаючи з 1950-х рр., коли вперше в книгозбірнях США та Великої Британії стали використовувати електронно-обчислювальну техніку. Автоматизація в цих країнах будувалася на тривалих традиціях розподіленої каталогізації, спільного використання ресурсів, кооперації, використанні готового доступу до інфраструктури телекомунікацій. У ринкових умовах комп'ютеризацію бібліотек мотивувала необхідність підвищення

ефективності та продуктивності праці. Перші спроби бібліотечної автоматизації в США та Великій Британії (1950-1970 рр.) були спрямовані на підвищення ефективності внутрішніх бібліотечних операцій (каталогізації, комплектування, обробки, зберігання та книговидачі тощо). Бібліотеки створювали власні системи автоматизації, прив'язані до особливостей окремої книгозбірні. Автоматизовані системи, розроблені та вперше випробувані в США та у Великій Британії, пізніше почали використовуватися в усьому світі. Інтерфейси були перекладені на багато різних мов.

Наприкінці минулого століття ефективність внутрішніх бібліотечних операцій у цих країнах вже досягається завдяки забезпеченню доступу до великого обсягу інформації, що постачається зовнішніми джерелами. Це мінімізує кількість бібліографічних записів, зроблених безпосередньо у книгозбірнях. Американські бібліотеки отримують велику кількість записів вітчизняних документів із зовнішніх джерел, але вони менш успішні у придбанні каталогізованих даних закордонних матеріалів.

У 90-х роках минулого століття багато американських і британських бібліотек зробили свої каталогізовані дані доступними в інтерактивному режимі. Складником їхніх послуг стало надання доступу до електронних ресурсів. Конвертуючи більшу частину своїх записів у машиночитану форму та передаючи їх службам розподіленої каталогізації, американські та британські бібліотеки полегшили доступ до ресурсів поза межами бібліотеки. Вони розвивали нові форми доставки документів, інтерактивний обмін даними та інтеграцію локальних ресурсів.

Розвиток інформаційного суспільства, глобалізація, зростання можливостей комп'ютерних систем призвели у розвинутих країнах до перенесення фокусу уваги в місії бібліотек із збереження фондів на організацію доступу до інформації. В процесі автоматизації головні (основні, базові, сутнісні) функції бібліотеки – меморіальна, комунікативна, кумулятивна, тобто функції, що забезпечують збирання, зберігання документів і задоволення потреб користувачів, почали не лише реалізовуватися на новому рівні, а збагатилися. До періоду застосування новітніх технологій бібліотека надавала користувачам доступ лише до своїх фондів і ресурсів. Поєднання можливостей комп'ютерних і комунікаційних технологій, організація віддаленого доступу до фондів та інформації розширили географічні межі діяльності бібліотек. Розповсюдження та розвиток Інтернету, а також інших інформаційних технологій і послуг, із яких складається глобальна інформаційна інфраструктура, дали можливість бібліотекам спільно використовувати ресурси та забезпечувати доступ до інформації, розташованої по всьому світі, що суттєво збагатило їхню комунікативну функцію.

Після перших п'ятдесяти років практичної автоматизації бібліотек – у середині 1990-х років - фокус уваги було перенесено з локальних інтересів на глобальні. Бібліотеки країн-лідерів автоматизації розробили й запровадили модель

глобальної взаємодії, оскільки вони автоматизувалися першими і першими створили ринок автоматизованих бібліотечних систем, багато з яких продаються зараз у всьому світі. Водночас багато країн почали і продовжують автоматизацію своїх бібліотек в умовах зовсім інших традицій, в іншому економічному та політичному середовищі, на менш розвинутій базі інформаційних технологій. Вони почали автоматизацію, не маючи, як американські та британські книгозбірні, досвіду розподіленої каталогізації, співпраці, доступу до комунікаційних мереж, без переключення основної уваги із збереження фондів на забезпечення доступу, в інших умовах організації праці та економічної діяльності. Наприклад, в країнах колишнього соціалістичного табору, що протягом тривалого часу були політично, економічно та технологічно відірвані від Західної Європи, ситуація характеризувалася низьким рівнем впровадження комп'ютерних і комунікаційних технологій аж до кінця 1980-х рр. Внаслідок політичних змін, які мали місце в 1989-1991 рр., ці країни переглянули ідеологічне підґрунтя бібліотечної справи, зробили значні капіталовкладення в інформаційну інфраструктуру, зокрема в бібліотечну автоматизацію.

Бібліотеки країн Центральної та Східної Європи не розглядали забезпечення ефективності операцій або скорочення штату як підстави для автоматизації, але вони в процесі соціально-економічних перетворень у 1980-1990-х роках, в умовах переходу від командної до ринкової економіки переживали серйозні бюджетні скорочення. Праця в цей період була порівняно недорогою, і багато бібліотек інвестували її в конвертацію даних – переведення їх у машиночитану форму. Бібліотеки країн Центральної та Східної Європи проводили автоматизацію, не маючи достатньо довгої історії обміну даними. У них не було служб розділеної каталогізації або спільних джерел даних, щоб використовувати їх для створення власних каталогів. Вони створювали майже всі необхідні бібліографічні записи самостійно, на місті. Хоча у більшості країн існували джерела національної бібліографії, не до всіх них було запроваджено доступ у машиночитаній формі. Існуючі національні правила каталогізації модифікували для застосування в придбаних системах автоматизації. Для ефективного запровадження придбаних систем автоматизації бібліотекам необхідно було вибирати правила каталогізації та формати даних серед існуючих зарубіжних.

Бібліотеки Центральної та Східної Європи, творчо застосовуючи досвід передових у галузі бібліотечної автоматизації країн, автоматизувалися значно швидше за своїх попередників, хоча ці процеси відбувалися на слабо розвинутій технологічній базі порівняно з тою, що її мали США, Велика Британія, країни Північної Європи, Австралія. Багато систем автоматизації, які використовуються в країнах Центральної та Східної Європи, було створено у США, Великій Британії, Ізраїлі.

Проведене дослідження засвідчило, що всі автоматизовані бібліотеки стоять перед проблемою глобальної взаємодії. Але навіть лідери автоматизації -

американські та британські бібліотеки - поки що не вирішили проблему інтерактивного ("в режимі реального часу") обміну даними між переважною кількістю систем, використовуючи загальні правила каталогізації, формати даних і комунікаційні стандарти.

Аналіз досвіду зарубіжних бібліотек довів, що обмін даними на основі автоматизації – не тільки технічна проблема. Необхідно було вирішити широке коло теоретичних і практичних проблем бібліотекознавства, інформатики, наукознавства тощо, а також прийняти політичні рішення. визначити політику держави в інформаційній сфері. Темпи і рівень запровадження новітніх технологій залежать від низки факторів, зокрема від політико-економічних умов і місії бібліотек у суспільстві, рівня розвитку технологій, готовності бібліотекарів до їх запровадження та до міжбібліотечної взаємодії, бібліотечних традицій тощо.

Дослідженням виявлені країни-лідери бібліотечної автоматизації. Так, першими почавши комп'ютерні експерименти у 1950-1960-х роках, використовуючи їхні результати для автоматизації внутрішніх бібліотечних процесів, книгозбірні США та Великої Британії продовжують перебувати на вістрі експериментального розвитку та запровадження нових технологій. У 1980-і роки до країн-лідерів приєдналися інші англомовні країни (зокрема Австралія та Канада), деякі країни Західної Європи (передусім Фінляндія, Данія, Швеція). Країни-лідери бібліотечної автоматизації експериментальним шляхом визначають і на практиці перевіряють напрями автоматизації книгозбірень. До групи лідерів бібліотечної автоматизації завдяки високим темпам економічного розвитку наприкінці XX - на початку XXI ст. долучилися деякі азійські країни, наприклад, Сінгапур. Переважна ж більшість країн, як показало дослідження, використовують попередньо перевірені в інших державах технології та досвід автоматизації бібліотек.

У ході історичного розвитку автоматизації зарубіжні фахівці зрозуміли важливість взаємодії бібліотек, приступили до розробки засад глобальної взаємодії. Бібліотеки почали активніше проводити обмін даними між собою, з бібліографічними службами, продавцями систем, видавцями, урядом, іншими виробниками інформації та з окремими особами. Це призвело до розвитку систем автоматизації, які повинні відповідати міжнародним стандартам і потребам співпраці, функціонувати відповідно до міжнародних узгоджень із розподілу ресурсів та обміну ними. Водночас ці системи ефективно задовольняють інформаційні потреби користувачів конкретних книгозбірень.

Процеси автоматизації (разом з іншими факторами) викликали необхідність перегляду не лише місії та функцій бібліотек, але й їхньої організаційної структури. Бібліотечна справа великою мірою перетворилася на сферу обслуговування: книгозбірня покликана надавати якісні послуги, забезпечувати інформаційні потреби суспільства, організацій, задовольняти запити конкретної людини, незалежно від її місцеперебування чи місцеперебування інформаційних

ресурсів. Книгозбірня орієнтується на модель динамічної організації, готової до структурних і технологічних змін, відкритої до співпраці, обміну ресурсами, роботи у мережах.

Важливим наслідком автоматизації стала трансформація професії бібліотекаря. Зокрема, змінилися не лише назви, але й зміст діяльності, суть багатьох посад, відповідальність працівників, посадові інструкції тощо. Серед нових функцій бібліотекарів - надання доступу до електронних ресурсів, навігація в Інтернеті, ведення домашніх сторінок бібліотек, каталогізація веб-сайтів, автоматизація довідково-бібліографічного обслуговування. Внаслідок автоматизації бібліотечної діяльності переглянуто зміст і форми професійної підготовки працівників бібліотек та інформаційного навчання користувачів.

Період із кінця 1970-х рр. був відзначений швидким зростанням кількості бібліотек, які автоматизували свої операції. Цьому великою мірою сприяло зростання ринку автоматизованих бібліотечних систем. Якщо перші системи підтримувалися технічним і програмним забезпеченням, що було розроблене власними силами, або власними операційними системами, то ринок просував відкриті системи, які відповідали бібліотечним і комп'ютерним стандартам. Бібліотечні системи перестали бути унікальними. Це було пов'язано із загальною тенденцією переходу від самостійно розроблених систем автоматизації до придбання комерційного програмного забезпечення та від закритих систем, що були засновані на власній практиці, до відкритих систем, які базуються на технічних стандартах. У бібліотечній галузі перехід до відкритих систем було зумовлено необхідністю застосування нових поколінь технічного та програмного забезпечення. Водночас створення ринку інформаційних технологій ускладнювалося в країнах з мало розповсюдженими мовами, наприклад, словацькою, чеською, болгарською.

Американські та європейські, наприклад, фінські, бібліотеки вже застосовують четверту, а деякі п'яту інтегровану бібліотечну систему. Основними причинами переходу на наступну, вдосконалену систему автоматизації стали розвиток технологій, розповсюдження мереж, важливість використання баз даних, нестабільність виробників інтегрованих бібліотечних систем. Еволюція технологій призвела наприкінці XX століття до спроб запровадження повністю автоматизованої бібліотеки без бібліотекаря (Сінгапур).

Таким чином, на основі вивчення фактичного матеріалу, опрацювання джерел і узагальнення підходів зарубіжних фахівців (Р. Хейса, К. Боргман і К. Лінча) в дисертації виділені такі основні етапи автоматизації бібліотек з огляду на мету, завдання і наслідки автоматизації:

На *першому* етапі відбувалася автоматизація внутрішніх операцій – бібліотеки модернізували свою діяльність, вони робили те саме, що й раніше, але ефективніше.

Під час *другого* етапу автоматизувався доступ до локальних бібліотечних ресурсів, з'являлися нові можливості на основі застосування нових технологій. Це був інноваційний період, під час якого відбувалися не лише технічні інновації, але й інновації у менеджменті та організаційній структурі книгозбірень.

На *третьому* здійснювалася автоматизація доступу до ресурсів поза межами книгозбірень, почалася автоматизація взаємодії інформаційних систем. Процес історичного розвитку комп'ютеризації книгозбірень призвів до використання систем автоматизації, що забезпечують ефективність внутрішніх операцій і якісне обслуговування своїх користувачів. Водночас ці системи створюють також можливості для обміну даними з іншими системами, розташованими по всьому світі. Бібліотеки починають функціонувати як частина "віртуальної електронної бібліотеки". На третьому етапі відбувається трансформація бібліотеки як соціального інституту: вона надає доступ користувачам не лише до накопичених власних ресурсів, але й до інформації, розташованої у всьому світі.

Хронологія цих етапів змінюється залежно від країни чи групи країн. Наприклад, у США та Великій Британії перший етап проходив у 1950-1970-х роках, другий – з 1980 до середини 1990-х, а третій, розпочавшись у 1990-х роках, продовжується й досі.

У третьому розділі – «Розвиток автоматизації бібліотек України» - аналізуються соціально-політичні та економічні умови автоматизації вітчизняних бібліотек, розглядаються основні тенденції комп'ютеризації книгозбірень різних типів і видів – національних, публічних, спеціальних, роль у цих процесах професійних бібліотечних об'єднань.

Дослідженням виявлено, що перші спроби комп'ютеризації книгозбірень в Україні належать до середини 1980-х рр. Відставання в автоматизації бібліотечно-інформаційної сфери України пояснюється не лише слабкою економічною базою (низьким рівнем фінансування) та запізненням у сфері інформатизації суспільства взагалі. Ці процеси гальмувалися через соціально-політичні умови, обмеження ролі бібліотек у тоталітарному суспільстві. Протягом тривалого часу книгозбірні не розглядались як важливі установи, покликані забезпечувати громадянам широкий доступ до інформації. Вони розвивалися відповідно до панівної ідеології, в умовах радянської цензури, надаючи користувачам дозовану інформацію. Тоталітарна радянська держава не була зацікавлена у розвитку умов для обміну інформацією. Розгалужені системи бібліотек, їх велика кількість та різне відомче підпорядкування також гальмували запровадження автоматизації.

Особливістю розвитку процесу автоматизації в Україні стало те, що він відбувався в умовах соціально-економічних перетворень і національного відродження, відходу від комуністичної ідеології, руйнування єдиного інформаційного простору Радянського Союзу на початку 1990-х рр. Важливим чинником активізації процесів автоматизації стала необхідність поліпшити обслуговування користувачів, прагнення підвищити ефективність роботи в умовах

обмеженого фінансування та зростання інформаційного попиту громадян. Бібліотека почала змінюватись як соціальний інститут. Наголос у діяльності бібліотек від збереження документів і реалізації функції комуністичного виховання було перенесено на надання доступу до інформації, незалежно від місця її зберігання.

Напрями розвитку автоматизації українських книгозбірень визначали офіційні документи з питань інформатизації, зокрема постанова Колегії Міністерства культури України «Про організацію робіт по створенню Автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи (1989 р.), «Концепція розвитку бібліотечної справи в Україні» (1993 р.), закони України «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.), «Про концепцію Національної програми інформатизації» (1998 р.), «Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 1998-2000 роки», Указ Президента України «Про заходи щодо національної складової глобальної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» (2000 р.), Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» (2000 р.). Але ці документи носили декларативний характер і не були підтримані відповідним фінансуванням.

Якщо на початкових етапах автоматизації бібліотекарі України покладалися на владні структури й органи управління бібліотечною справою та очікували підтримки від них, то вже на початку нового тисячоліття вони почали виявляти ініціативу, вишукувати фінансові можливості для вирішення цих питань, лобіювати органи влади в центрі та на місцях.

У згуртування бібліотечної спільноти навколо визначення пріоритетів розвитку бібліотечної справи, у сприяння міжбібліотечній взаємодії, фінансування процесів автоматизації, підготовку фахівців і опанування міжнародного досвіду у 1990-х і на початку 2000-х років істотний внесок зробили міжнародні організації, насамперед Міжнародний фонд «Відродження», а також Британська Рада й Посольство США. Вони започаткували проекти, спрямовані на покращання доступу до інформації шляхом розвитку автоматизації книгозбірень і підвищення фахового рівня працівників бібліотек.

На процеси інформатизації бібліотечної сфери України впливали соціально-політичні, економічні, бібліотекознавчі, інформаційно-технологічні, науково-організаційні чинники. А серед факторів, що визначали процеси автоматизації окремої книгозбірні, в роботі виділені: стан бібліографічного контролю в державі; розмір і вид бібліотеки, її відомча підпорядкованість; рівень фінансування; ускладнення інформаційних потреб користувачів; стиль менеджменту; фаховий рівень персоналу; напрямки бібліотечної співпраці. Для організації ефективної співпраці у царині автоматизації особливе значення мало подолання скептицизму і протидії частини бібліотекарів, які були налякані можливими змінами в праці. Це досягалося шляхом налагодження системи професійної підготовки фахівців, а

також визначення спільних цінностей і принципів діяльності, стандартів для організації співпраці.

Дослідженням виявлено, що суттєвий внесок у розвиток автоматизації зробили національні, публічні та спеціальні бібліотеки, передусім університетські, а також бібліотечні асоціації. Так, фахівці Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського у середині 1980-х і на початку 1990-х років створили концепцію комп'ютеризації, розробили технічні завдання автоматизації, з середини 1990-х років працювали над форматами бібліографічних даних (UKRMARC). Ця бібліотека 1993-1995 р. запровадила конвеєрну технологію автоматизованого опрацювання поточних надходжень і наповнення електронного каталогу, почала застосовувати компакт-диски для обслуговування читачів, відкрила Центр комп'ютерних технологій, з кінця 90-х років працює над створенням електронної бібліотеки.

Автоматизація бібліотечних процесів у Національній парламентській бібліотеці (НПБ) України веде свій початок із кінця 1980-х років, коли відповідно до постанови Колегії Міністерства культури УРСР від 07.08.1989 р. «Про організацію робіт по розробці та створенню Автоматизованої інформаційно-бібліографічної системи (АІБС) бібліотек Міністерства культури УРСР» було підготовлено та затверджено технічне завдання на першу чергу АІБС цієї книгозбірні. На початку 1990-х років були створені перші автоматизовані місця бібліографа та комплектатора, трохи згодом – автоматизовані робочі місця відділу обробки фондів та організації каталогів, почалася експлуатація систем передплати періодики та обробки статистичних даних. Електронний каталог введено в дію 1995 р., а електронна доставка – 2002 р. Наприкінці 1990-х років розпочалася робота над створенням важливого для здійснення автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів «Словника мови предметних рубрик НПБ України».

На основі вивчення архівних документів, публікацій у спеціальній пресі, дослідження стану автоматизації на місцях визначено бібліотеки-лідери бібліотечної автоматизації в Україні. Серед книгозбірень, що найактивніше працюють у напрямі запровадження інтегрованих бібліотечних систем, крім національних, виділяються бібліотеки Національного університету України «Києво-Могилянська академія», Харківського національного університету, Публічна бібліотека ім. Лесі Українки міста Києва, Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського, які ввели в дію кілька модулів інтегрованих бібліотечних систем (електронного каталогу, частково - книговидачі та комплектування) і працюють над електронною доставкою документів. Констатуючи позитивні зрушення, слід зазначити, що ще рано говорити про комплексну автоматизацію бібліотек в Україні, про широке запровадження інтегрованих бібліотечних систем. Більшість бібліотек ще перебувають на першому етапі автоматизації – займаються створенням електронних каталогів і автоматизацією окремих напрямів внутрішньої бібліотечної діяльності.

Наприкінці XX та на початку XXI ст. в Україні були створені та працюють перші об'єднання бібліотек – користувачів певного програмного забезпечення, передплатників електронних журналів, розпочато корпоративну каталогізацію. В умовах розгалужених бібліотечних мереж різного відомчого підпорядкування особливе значення має діяльність бібліотечних асоціацій України, покликаних забезпечити розвиток взаємодії та координації процесу інформатизації книгозбірень, вироблення єдиної виваженої політики. Провідну роль у розвитку автоматизації бібліотек України відіграли Асоціація новітніх інформаційно-бібліотечних технологій (Харків), Українська бібліотечна асоціація, Асоціація бібліотек України. Всеукраїнські та регіональні бібліотечні об'єднання, реалізуючи проекти з автоматизації бібліотек, працювали над питаннями підготовки персоналу, вивченням і поширенням позитивного зарубіжного досвіду, підготовкою фахових публікацій, залученням додаткових джерел фінансування.

Автоматизація призвела до формування нової організаційної структури книгозбірень. Бібліотеки України почали переглядати свою ієрархічну структуру, яка ґрунтувалася на функціях, що їх виконували бібліотечні працівники (довідково-бібліографічний відділ, відділ каталогізації тощо). Поширення отримав міжфункціональний підхід до розвитку обслуговування, насамперед того, що використовує мережеві ресурси. Спостерігається тенденція командної (групової) організації діяльності, що фокусується на реалізації певного проекту, наприклад, створення веб-сайту або оцифровування колекцій. Досвід книгозбірень України засвідчує, що, використовуючи біжучу матричну структуру, для реалізації певного проекту можна швидко утворити колектив і розпустити його після завершення проекту. Такі зміни вимагають від Міністерства культури та мистецтв України й інших органів управління бібліотечною справою перегляду типових структур бібліотек і посадових інструкцій бібліотечних працівників.

Дисертаційне дослідження засвідчило, що Україна, маючи можливості вивчення зарубіжного досвіду автоматизації бібліотек, повинна врахувати уроки автоматизації, адаптувати зарубіжний досвід до потреб своїх бібліотек, уникнути неефективних шляхів розвитку, зважаючи на свої культурні традиції, власні пріоритети та налаштованість на глобальну взаємодію. Результати історичного аналізу свідчать про хронологічне прискорення проходження основних етапів процесів автоматизації бібліотек в Україні. Так, замість п'ятдесяти років, протягом яких автоматизувалися бібліотечні процеси в США, передові українські бібліотеки проходять основні етапи за 10-15 років. В Україні через специфіку розвитку суспільства та особливості фінансування типові етапи автоматизації помінялися місцями. Наприклад, відкриття центрів Інтернету для читачів у більшості публічних книгозбірень України стало першою спробою застосування комп'ютерної техніки і передувало автоматизації внутрішніх бібліотечних операцій, що було характерним для зарубіжних бібліотек.

Результати здійсненого дослідження дозволили дійти таких **висновків:**

1. Узагальнення широкого кола опублікованих і неопублікованих джерел дозволило відтворити цілісну картину розвитку автоматизації книгозбірень у світі й особливості цього процесу в Україні. Зібраний та узагальнений матеріал істотно розширює інформаційне поле бібліотекознавства. Виявлено провідні напрями, тенденції та специфіку процесу формування автоматизованих бібліотечних систем і мереж. На основі історико-порівняльного аналізу визначено специфіку історичного процесу автоматизації книгозбірень у різних регіонах світу, насамперед у Північній Америці та європейських країнах. У результаті проведеного дослідження встановлено, що історія автоматизації бібліотек досліджувалася фрагментарно, тільки в окремих її напрямах і аспектах.

2. В роботі з'ясовано, що існують загальносвітові тенденції розвитку автоматизації бібліотек, які мають свою регіональну та національну специфіку. Процес автоматизації бібліотек залежав від політичних, соціально-економічних та історико-культурних чинників. Багатоплановий вплив на автоматизацію мали політика й законодавство, фінансування, розвиток технологій, філософія та традиції бібліотечного обслуговування. На основі аналізу історичного досвіду в дисертації доведено, що автоматизація бібліотек – важливий складник інформатизації суспільства.

3. У дисертації здійснено теоретичне узагальнення проблем впливу процесів автоматизації на різні аспекти діяльності книгозбірень і функції бібліотеки як соціального інституту. Завдяки розвиткові автоматизації збагатилися соціальні функції бібліотеки – соціальна роль, яку вона виконує у суспільстві: бібліотека XXI століття покликана забезпечити доступ до зовнішніх інформаційних ресурсів, що може досягатися лише на певному етапі автоматизації, в тому числі й шляхом автоматизації взаємодії інформаційних систем. Головні (основні, базові, сутнісні) функції бібліотеки – меморіальна, комунікативна, кумулятивна, тобто функції, що забезпечують збирання, зберігання документів і задоволення на цій основі потреб користувачів, реалізуються значно ефективніше. При цьому комунікативна функція виходить на передній план.

4. У дисертації обґрунтовано три основних етапи автоматизації бібліотек відповідно до мети, завдань і наслідків автоматизації. На першому етапі відбувалася автоматизація внутрішніх операцій – бібліотеки модернізували свою діяльність, ефективніше виконували свої рутинні операції. Під час другого – інноваційного етапу автоматизувався доступ читачів до локальних бібліотечних ресурсів, на основі застосування інформаційних технологій розширювалися можливості бібліотек, відбувалися технічні інновації, а також інновації у менеджменті та організаційній структурі книгозбірень. На третьому – етапі трансформації бібліотеки як соціального інституту - здійснювалася автоматизація доступу до ресурсів поза межами книгозбірень і автоматизація взаємодії інформаційних систем. Процес історичного розвитку призвів до використання

таких систем автоматизації, що водночас забезпечують ефективність внутрішніх операцій, якісне обслуговування бібліотекою своїх користувачів і створюють можливості для обміну даними із віддаленими системами. Бібліотеки починають функціонувати як частина "віртуальної електронної бібліотеки". Дослідження показало, що хронологія цих етапів змінюється залежно від країни чи групи країн. Так, у США та Великій Британії перший етап проходив у 1950-1970-х роках, другий – з 1980 до середини 1990-х, а третій, розпочавшись у 1990-х роках, продовжується й досі.

5. Перші спроби комп'ютеризації книгозбірень в Україні належать до середини 1980-х рр. Зібраний та узагальнений у дисертації матеріал свідчить, що спостерігається хронологічне прискорення процесів автоматизації бібліотек в Україні, паралельне, а не послідовне існування його етапів. Вітчизняна специфіка розвитку бібліотечної автоматизації визначається загальноісторичними особливостями розвитку країни та всього регіону. Відставання з початком автоматизації бібліотечно-інформаційної сфери України було зумовлено соціально-політичними та економічними чинниками – тоталітарне суспільство з командною економікою не було зацікавлено у розширенні доступу до інформації та в інформаційному обміні, а також підвищенні ефективності бібліотечної діяльності.

6. Бібліотекарі України протягом останнього десятиліття вивчають можливості інтегрованих бібліотечних систем і роблять перші спроби їх запровадження. Водночас існує дуже обмежене коло бібліотек, які вже використовують інтегровані бібліотечні системи з широким набором модулів. Вивчення діяльності українських книгозбірень з питань автоматизації засвідчило, що позитивних результатів досягали ті книгозбірні, працівники яких регулярно вивчали зарубіжний досвід і адаптували його до українських реалій, бібліотечних традицій і потреб своєї книгозбірні. Виявлені тенденції історичного розвитку бібліотечної автоматизації дозволяють стверджувати, що за умови врахування позитивного зарубіжного досвіду, а також культурних, політичних і соціально-економічних особливостей нашої країни, Україна зможе оминути неефективні напрями автоматизації, які приводять у глухий кут.

7. Дослідженням встановлено, що наприкінці XX ст. українські фахівці приступили до форматного і лінгвістичного забезпечення процесів автоматизації, здійснили перші спроби функціонування корпоративних об'єднань. Рішення, прийняті в Україні щодо перегляду правил каталогізації, форматів даних і технічних стандартів, матимуть довгостроковий ефект.

Отже, здобуті результати дають можливість відтворити загальну історико-бібліотекознавчу картину автоматизації бібліотек, простежити послідовність, динаміку та тенденції її розвитку. Водночас дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів окреслених проблем. Подальшого вивчення потребує, зокрема, внесок провідних вчених і бібліотекарів-практиків у розробку теорії та

практику запровадження новітніх інформаційних технологій; визначення і хронологічне уточнення окремих етапів історії автоматизації книгозбірень у різних країнах; особливості врахування специфіки автоматизації окремих бібліотек в окремих країнах у процесі переходу до глобальної інформаційної взаємодії. Для подальшого дослідження становлення процесів автоматизації книгозбірень та її впливу на трансформацію бібліотек в Україні варто започаткувати програму «Усна історія бібліотечної справи в Україні», складником якої повинна стати підпрограма «Усна історія автоматизації бібліотек України».

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Пашков О.М. Бібліотеки та Інтернет: надання віддаленого доступу до інформації у США // Бібл. планета. – 2001. - №2. – С.27.

2. Пашков О.М. Автоматизовані системи зберігання і видачі документів: Виникнення та тенденції розвитку // Бібл. планета. – 2003. - №2. – С.33-34.

3. Пашков О.М. Історія комп'ютеризації книгозбірень України у дзеркалі публікацій в професійній пресі // Вісн. Кн. палати. – 2004. - № 5. – С. 44-48.

4. Пашков О.М. Розвиток інтегрованих бібліотечних систем // Бібл. планета. – 2004. - №2. – С. 15-16.

5. Пашков О.М. Історія автоматизації бібліотек: трансформація цілей // Документознавство та інформаційна діяльність: Наука. Освіта. Практика: Матеріали наук. конф. – К., 2003. – С.36-39.

6. Пашков О.М. Уроки минулого автоматизації бібліотек // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Пробл. науки, освіти, практики: Матеріали міжнар. наук.-практич. конф. – К., 2004. – С.162-163.

АНОТАЦІЯ

Пашков О.М. Історія автоматизації бібліотек: історико-бібліотекознавчий аспект (II половина XX – початок XXI ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. – Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2005.

У дисертації відтворено цілісну картину розвитку автоматизації бібліотек упродовж другої половини XX – початку XXI ст. як фактору їхньої модернізації, інноваційного розвитку та трансформації, визначено провідні історичні тенденції та напрями цієї діяльності у різних країнах світу та в Україні, теоретично узагальнено набутий досвід комп'ютеризації бібліотек.

Вивчено джерельну базу з питань історії бібліотечної автоматизації; виявлено історичну специфіку процесів автоматизації бібліотек, її зумовленість соціальними, економічними, технологічними та ін. факторами; визначено та обґрунтовано основні етапи та напрями автоматизації бібліотечної діяльності в зарубіжних країнах; описано, проаналізовано та узагальнено історію

комп'ютеризації книгозбірень в Україні, передусім національних, публічних і університетських.

Ключові слова: історія бібліотечної справи, автоматизація бібліотек, порівняльне бібліотекознавство, Україна.

АННОТАЦИЯ

Пашков А.М. История автоматизации библиотек: историко-библиотековедческий аспект (II половина XX – начало XXI ст.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.08 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. – Киевский национальный университет культуры и искусств. – Киев, 2005.

В диссертации воссоздана целостная картина развития автоматизации библиотек со второй половины XX в. до начала XXI в. как фактор их модернизации, инновационного развития и трансформации. В работе определены основные исторические тенденции и направления этой деятельности в разных странах мира и в Украине, теоретически обобщен накопленный опыт компьютеризации библиотек. Предметом исследования стали тенденции развития автоматизации зарубежных и отечественных библиотек и влияние автоматизации на эволюцию социальных функций библиотеки.

Автором изучена источниковедческая база истории автоматизации библиотек, выявлена историческая специфика процессов их автоматизации, ее обусловленность социальными, экономическими, технологическими и другими факторами. Определены и обоснованы основные этапы и направления автоматизации библиотечной деятельности в различных странах мира в зависимости от цели и последствий комп'ютеризации. Показано, что на первом этапе (1950-1970-е годы) автоматизировались внутренние библиотечные процессы – библиотеки модернизировали свою деятельность, внедряя автоматизацию эффективнее выполняли свои рутинные операции. Во время второго (1980-е - середина 1990-х годов) - инновационного этапа – автоматизировался доступ к локальным ресурсам библиотеки, появлялись новые возможности на основе применения новых технологий. На третьем (середина 1990-х годов – настоящее время) – этапе трансформации библиотеки как социального института – осуществляется автоматизация доступа к ресурсам вне библиотеки и автоматизация взаимодействия информационных систем. Процесс исторического развития привел к созданию и использованию таких систем автоматизации библиотек, которые одновременно обеспечивают эффективность внутренних операций, качественное обслуживание библиотекой своих читателей и создают возможности обмена данными с отдаленными системами. Хронология этих этапов изменяется в зависимости от страны или группы стран. Первые попытки комп'ютеризации библиотек в Украине относятся к середине 1980-х годов. Материалы диссертации свидетельствуют, что наблюдается хронологическое

ускорение процессов автоматизации библиотек в Украине, паралельное, а не последовательное существование его основных этапов. Отставание с началом автоматизации библиотечно-информационной сферы Украины было обусловлено социально-политическими и экономическими факторами – тоталитарное общество с командной экономикой не было заинтересовано в расширении доступа к информации и в информационном обмене, а также повышении эффективности библиотечной деятельности.

Описана, проанализована и обобщена история компьютеризации библиотек в Украине, начало которой относится к середине 1980-х годов. Существенной детальностью отличается анализ тенденций развития автоматизации национальных (Национальной библиотеки им. В. И. Вернадского, Национальной парламентской библиотеки Украины, Национальной библиотеки Украины для детей), публичных и университетских библиотек Украины.

Ключевые слова: история библиотечного дела, автоматизация библиотек, компьютеризация библиотек, сравнительное библиотековедение, Украина.

ANNOTATION

Pashkov, Oleksiy M. History of Library Automation: Historical and Library Science's Aspect (2nd part of the XX – beginning of the XXI centuries.) – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Historical Science on specialty 07.00.08-Book Science, Library Science, Bibliographic Science. – Kyiv National University of Culture and the Arts. – Kyiv, 2005.

Dissertation depicts library automation history in the 2nd part of the XX – beginning of the XXI centuries. Author describes library automation as an important factor for modernization, innovation and transformation of libraries. Dissertation studies the development of library automation in foreign countries and in Ukraine. Main historical trends and approaches in library automation in various parts of the world, including Ukraine, -- in their complexity -- are described and theoretically summarized.

Author has scrutinized the vast scope of sources and literature on library automation history, studied specifics of historical features of library automation depending on social, economical, technical and other factors in different parts of the world. Main periods of library automation history were determined and reconstructed based on main aims of automation, its tasks and outcomes. Author pays special attention to the analysis of the library automation development in Ukraine, describes computerization of the national, public and university libraries.

Key words: library history, library automation, library computerization, comparative librarianship, Ukraine.

Підписано до друку 11.03.2005. Формат 60×84/16
Друк офсетний. Умовн. др. арк. 1,0 Тираж 100 прим.
Зам. 38

Друкарня Державної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
Адреса: 01015, Київ – 15, вул. Січневого повстання, 21